

TÜRK KİMLİĞİNİ OLUŞTURAN ORTAK KÜLTÜREL DEĞERLER

Osman Özkul¹

ÖZET

Bu araştırmada, Türk Kimliği ve Kültürünü oluşturan ortak motifler belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu konuda öncelikle, Türk kültürünün en önemli kaynaklarından olan Türk halk edebiyatının yazılı kültür kaynaklarından destanlar ve diğer edebiyat metinlerinden faydalanılmaktadır. Bu eserlerde geçen kahramanların edebiyat sahası ve toplum hayatında bırakmış oldukları izler ve etkiler belirlenmeye çalışılmaktadır. Türk kimliği ve kültürünün ortak kodlarının belirlenmesi ve değişim ve gelişim aşamalarının ortaya konulması bakımından, önem taşımaktadır. Ancak söz konusu değişim ve farklılaşmalardan önce, Türk kültürünün ortak unsurlarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla öncelikle kültür, edebiyat ve tarih kaynaklarının yardımı ile teorik bilgiler ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk, Kültür, Kimlik, Halk Edebiyatı, Destan, Tarih.

¹ Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, oozkul@sakarya.edu.tr

COMMON CULTURAL VALUES WHICH FORM TURKISH IDENTITY

Osman Özkul

ABSTRACT

In this study, an attempt is formed to identify common motifs which build Turkish identity and culture. About this issue, epics which are resources of Turk public written literature and other literature articles which are main sources of Turkish culture are utilized. Heroes which were mentioned in these literature, tracks and effects on literature and public life are studied. It is an important to identify common codes of Turkish identity and culture and to specify stages of changing and improvement. Before investigation of changing and differentiation, common elements of Turkish culture should be identified. For this purpose, first of all, theoretical knowledge is investigated with helping of sources of culture, literature and history.

Keywords: Turkish, Culture, Identity, Folk Literature, Epic, History.

GİRİŞ

Modern dönemden modern sonrası döneme geçiş sürecinde ya da başka bir ifadeyle; küresel kültürün milli kültürleri tehdit ettiği süreçte toplumların karşı karşıya oldukları kimlik problemi, aynı zamanda bir kültür problemi olarak da nitelendirilebilir. Bu problem, Türk Tarihinde özellikle 19.yüzyıldan bu yana çok sancılı boyutlarda yaşanmaktadır. Genel ifadeyle “batılılaşma”, “çağdaşlaşma” ve “modernleşme” kavramları etrafında gelişen bu tartışmalar; Bernard Lewis, Niyazi Berkes, ve Stanford Shaw gibi tarihçiler tarafından imparatorluktan milli devlete geçişin doğurduğu problemler biçiminde tartışılmıştır. Diğer taraftan Erol Güngör, Nevzat Kösoğlu, Şerif Mardin, Taner Timur ve benzeri tarafından ise Milli kültür ile Batı medeniyeti arasında kalan Türk milletinin kimlik problemi bağlamında ele alınmıştır.

Problem 20. yüzyıldan 21. yüzyıla doğru ise milli devletten küreselleşme sürecine geçişin doğurduğu tartışmalar biçiminde tezahür etmiştir. Kültür ve kimlik kavramları birbirleriyle ilişkili iki sosyolojik kavramdır. Çünkü bir toplumun kimliğini gösteren unsurlar, aynı zamanda o toplumun kültürel özelliklerinin de bir yansıması niteliğindedir. Nitekim bu iki olgunun birbiriyle ilişkisini ifade etmek üzere, kültürel kimlik kavramı kullanılmaktadır. Kültürel kimlik, bireyleri ortak bir “biz duygusu” içinde birleştiren bir kimlik duygusudur. Kültürel kimlik aynı zamanda, bir kültüre katılımın bilinç alanına çıkarılması veya o kültüre ait olduğunun ilan edilmesi anlamını da taşımaktadır (Asmann, 2001: 134).

Anthony (Giddens, 1993)’e göre ise; toplumların kendilerinin kimliklerini ifade için kullandıkları inançlar, alışkanlıklar ve gelenekleri aynı zamanda onların kültürel değerlerini oluşturmaktadır. Bu nedenle bir toplumun milli kimliğinin sağlıklı bir şekilde oluşturulabilmesi için, milli kültür unsurlarının doğru bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Bunun için, milli kültür unsurları belirlenirken, iç içe geçmiş bazı kültürel değerlerin aynı zamanda birbirlerinden farklılıklara sahip oldukları noktalar da ortaya çıkmaktadır. Bu durum hem bir problemi hem de yeni bir imkânı doğurmaktadır. Çünkü küreselleşme süreciyle aynı anda gelişen yerelleşme ve bunun neden olduğu kimlik kaymaları, sosyal bilimciler için önemli araştırma konusu olmuştur.

Bu araştırmalardan bazıları farklılıkları vurgularken; birçoğu bireylerin çoklu kimlikleri olduğunu ve buna bağlı olarak sadakat, aidiyet ve/veya bağlılık duygusunun birçok düzeyde aynı anda yaşanabileceği görüşünü benimsemişlerdir. Dolayısıyla, çoklu kimliklerin var olması bu kimliklerin her durumda birbiriyle veya milli kimlikle çelişeceği anlamını taşımamaktadır. Çoklu kimliklerin birbiriyle çelişmeksizin var olabilmesinin ve farklı

sadakatlerin ve bağlılıkların olabileceğinin kabulünün, milli devletin güçlenmesini sağlayacağı görüşü savunulabilir (Aydingün, 2009: 13).

Bu bakımdan Türkler erken çağlardan itibaren Doğudan Batıya doğru yaşadıkları göçlerle birlikte, farklı kültürler ve değerlerle karşılaşmıştır. Bu demografik hareketlilik, Türklerin kendi kültürel değerlerini ve kendilerine ait olan kimliklerini kaybettirmemiş, fakat aynı zamanda yeni tanıdıkları kültürler ile uyum göstermelerine de mani olmamıştır. Bu bakımdan Türkler bir bakıma yeni tanıştıkları kültürler ile uyum sağlarken, aynı zamanda kendi kültürlerini de sürdürmeyi başaramışlardır. Bu süreci tartışırken konuyla ilişkili olarak Fernand Braudel kimlik sorununu: “Geçmişle bugün arasında bir uyum sağlama süreci...” olarak görmektedir (Timur, 2000: 11).

Geçmişle bugün arasında uyum sağlama ya da sağlayamama sorunu aynı zamanda kaçınılmaz olarak bir kültürel çatışmanın olduğunu gösterir. Kültürel çatışmanın varlığı bir kültür krizinin olduğunu da ifade eder. Özellikle de milli değerlerin ve kültürlerin iletişim araçlarını küresel bir güç olarak kullanan Batı kültürü karşısında ciddi bir değişim geçirdiği görülüyor. Evrensel tarih içindeki yerimizi ve hangi uygarlığa mensup olduğumuzu, kendi kendimizi ikna edecek ölçüde ortaya koymuş değiliz. Gözlerimizi geçmişe çeviriyor ve tarihimizle hesaplaşmaya çalışıyoruz (Timur, 2000: 15).

Yakın dönem Türk tarihi ve kültürü ilgili genel gözlemler, bugünle geçmişimiz arasında rahatsızlık verici bir kopukluk olduğunu göstermektedir. Ancak, Türkiye’deki bazı bölgelerdeki halkın kültürel hayatı üzerine yapılan araştırmalar, bize bu konuda umut verici örnekler sunmaktadır (Putlar vd. 2003). Ne var ki hızlı kentleşme, bu konuda yeni nesiller bakımından çok ciddi bir kopuşa da neden olmaktadır. Batı kültürünün yol açmış olduğu bu kopuşun özellikle yeni teknolojinin etkisi altında kalan daha çok genç nesil üzerinde yaptığı etki çok fazladır. Ancak, bu etkinin nedenleri üzerine yapılan açıklamalar ve iddialar yeterince ikna edici olamamaktadır. Gerçekten de kimlik sorunumuzun en önemli nedenlerinden biri bu henüz tam anlamıyla açıklamasını yapamadığımız kopukluktur. Bu kopukluğu halledebilmek için, her şeyden önce kültürel alt-yapımızın, mirasımızın, kurumlarımızın ve kaynaklarımızın derinlemesine bir biçimde tahlili gerekmektedir. Aşağıdaki bölümlerde bu çabanın küçük bir örneği verilmeye çalışılmaktadır.

1. TARİHİ SÜREÇTE TÜRK KİMLİĞİ VE KÜLTÜRÜ

10. asırdan itibaren, Türk kavimleri Orta Asya bozkırlarından, Anadolu’ya, Avrupa’ya ve Güney Asya ile Orta Doğu ve kuzey Avrupa’ya yayılmıştır. Bu kavimlerin yaşadıkları kültürel ve dini hayatlarındaki farklılaşmalar ile eski kültürlerinden alıp sürdürdükleri benzerliklerin tespit edilmesi, Türk kim-

liğinin ve kültürünün ortak kodlarının belirlenmesi, değişim ve gelişim aşamalarının ortaya konulması bakımından çok önemlidir. Bu konuda (Kösoğlu, 1992)'nun araştırması, Türk kimliğinin belirlenmesinde Türk kültürünün önemine vurgu yapmaktadır.

Ayrıca bu çalışmalar sayesinde, büyük devletler ve ideolojilerin egemenlikleri altında kaldıkları sürede, Türklerin temel kültürel niteliklerini ne derece koruyup/ koruyamadığını ortaya çıkarmak da önemli bir meseledir. Bu olguya çok önemli iki örnek olarak; 20. Asırda uzun bir süredir Sovyetler Birliğinin kültürel baskısı altında yaşayan birçok Türk kavmi ile halen yıllardır Çin devleti ve kültürünün baskısı altında yaşayan Uygur Türkleri verilebilir. Hatta tarihin çok uzun bir döneminden beri, siyasi, dini ve kültürel bakımdan başka toplumların etkisi altında yaşayan, Avrupa'daki Macarlar ve Gagavuzlar daha ilginç iki örnek oluşturmaktadır.

Bu topluluklardan Uygur Türklerinin müzikten yemeğe, yazıdan dile kadar birçok kültürel değerlerinin bu gün bile Çin'den Kore'ye kadar ne derece yaygınlık kazandığı bilinmektedir. Mesela, 14. asırda Türk müziği, karpuz, kavun, üzüm, pamuk gibi ziraat ürünleri, ham kristalden yapılan gözlük, şehriye ve hamur tatlısı gibi yemekler ve en önemlisi Türk-Uygur harfleri ve lisanı Kore sarayında çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Hee-Soo-Lee, 1988: 173-178).

Bir milletin fertlerinin mütecanis (homojen) bir kültür etrafında yaşaması, onun kimliğini de daha kuvvetli bir biçimde tanımasını sağlar. Türk milleti bunun örneklerinden birisini teşkil etmektedir. Ziya Gökalp " Hars ve Medeniyet"inde bunu şöyle oraya koymaktadır: " Bir cemiyette yalnız aydınlar harstan (kültürden) uzak kalmışlarsa, o cemiyet kurtulabilir. Şayet halkın harsı da bozulmuşsa o cemiyet bir daha dirilemez. Ortadan kalkar. Başka milletler içinde erir, kaybolur." (Gökalp, 2005c: 65)

Gökalp, Osmanlı ve Anadolu Türkleri ile ilgili olarak ise şunları söylemektedir: "Osmanlı Türkleri, bilhassa Anadolu'da halk arasında bir hars meydana getirdiler. Çünkü yoğun ve kitlelerle birlikte bir hayat yaşadılar. Oysa Rumeli ve Afrika'ya gidenler için durum böyle olmadı. Anadolu'da bir halk harsı vardı ki, saldırılardan uzak kalmıştır. Çünkü eski harsımız devam ediyordu. Anadolu Türklerinin harsının kaybolmadığına delil olarak; " Dini dinime, dili dilime uyan" (sözyle ifade edilen inanışı görmekteyiz (Gökalp, 2005c).

Tarih boyunca farklı medeniyet camiaları içinde bulunmuş Türk milletinin farklı coğrafyalarda çok çeşitli topluluklar halinde bulunmalarına rağmen kültürlerini koruyabilmiş olmaları bu yaklaşımın önemini işaret etmektedir. İşte bu çalışmadaki amacımız, farklı medeniyet camiaları içinde yaşamış veya yaşamakta olan Türk topluluklarının ortak kültürel değerlerini ortaya çıkarmaktır.

Charles Taylor kültürü tanımlarken şunları söylemektedir. “kültür, bilgiyi, imanı, sanatı, örf ve adetleri, ferdin mensup olduğu cemiyetin bir uzvu olması itibariyle kazandığı alışkanlıklarını ve bütün diğer maharetlerini ihtiva eden gayet girift bir bütündür.” (Turhan, 1969: 39) Bu konuda ilk başvurabileceğimiz yerli kaynaklardan birisi ise ilk Türk sosyologu Ziya Gökalp’tır. O’na göre; Türk milletinin kültürel temellerini bulabileceğimiz belli başlı sosyal kurumlar; din, ahlak, hukuk, akıl, estetik, iktisat, dil, felsefe ile ilgili yaşayışlardır (Gökalp, 2005a).

Gökalp’e göre, Türk milletini oluşturan bütün grupların içinde toplandığı Türk terimi de bu milletin adıdır. Millet, kendine özgü kültürü olan bir insan topluluğu demektir. O halde, Türkün yalnız bir dili ve bir tek kültürü olabilir Türk milletini oluşturan toplulukların üç ana grubu ise şunlardır:

- 1-Oğuz Türkleri (Türkiye, Azerbaycan, İran)
- 2-Harzem Ülkeleri (Tekeler, Sarılar, Karakalpakistanlılar)
- 3-Yakut, Kırgız, Özbek, Kıpçak, Tatarlar.

Ziya Gökalp bir milletin kültürü ile medeniyeti arasında farklılıklar olduğu gibi bazı benzerliklerin de olduğunu savunur. Bu farklara değinirken şu noktaları vurgulamaktadır: Toplumsal hayatın toplamına kültür adı verildiği gibi medeniyet de denir. İşte kültür ile medeniyet arasındaki birleşme ve benzerlik noktasını şunlar oluşturur: “Halkın konuştuğu dil; Türkçe ve lehçeleridir. Halkın arasında doğan müzik: Halk müziği veya Türk adından türetilen “türkü”dür. Halkın tecrübelerinden oluşmuş atasözleri, bilmece, masallar da bunların tamamlayıcısıdır. Türk ahlakı konusunda ise, Türkün mütevazılık ve misafirperverliğinden bahsedilebilir. Türk halkının estetik, şiir ve müziğe önem verişinin göstergeleri camilerde ilahi ve mevlit okunması; tekkelerde ise şiir ve müziğe yer verilmesidir.” (Gökalp, 2005a: 34)

Tarih ve edebiyat çalışmalarında, destanların, efsanelerin, menkıbelerin önemi inkâr edilemez. Aynı zamanda, mitolojik boyutu belirlenmemiş bir milli tarih çalışmasının da, ortak bir başlangıç noktalarının olamayacağı açıktır. Ayrıca kültür ve medeniyetle ilgili çalışmalar da, halk edebiyatı ve halk kültürü çalışmalarına başvurmadan yapılamaz. Çünkü medeniyetin kaynağı kültür, kültürün kaynağı ise halk kültürüdür. Halk kültürünün işlendiği en önemli kaynakların başında ise, halk edebiyatı çalışmaları gelmektedir (Kalafat, 2001: 47)

Aşağıdaki alt başlıkta ise başlıklar halinde ifade edilen bu ana unsurların, Türk Halk Edebiyatı ve Destanlarında nasıl işlendiği ve açıklandığına dair örneklendirmeler yapılacaktır. Bir milletin kültürel motiflerinin çeşitli fikir, edebiyat, müzik el işlemleri gibi sanat eserleri ve kültürel pratiklerinde nasıl yansıdığına dair bu örnekler, bize Türk kültürü ve kimliği arasındaki bağlantıyı kurmamızda da yardımcı olacaktır.

2. HALK EDEBİYATINDA TÜRK KÜLTÜRÜNÜN ORTAK MOTİFLERİ

Folklor ürünlerinin birbirine yakın olan milletlerde ortak unsurlar içermesi kültür sosyolojisinin ilgilendiği önemli olgulardan birisidir. Bu durumu açıklamak için folklor araştırmacıları, tarihi ve kültürel gelişmeleri aşamasında bulunan ülkelerin epik (destansı) miraslarını karşılaştırmalı tarih yöntemiyle değerlendirerek, değerli bilgiler keşfetmekte ve önemli sonuçlara ulaşmaktadırlar. Halk edebiyatı eserlerinin aynı kökten ve akraba olduğunu rastgele yüzeysel benzerlikler belirlemez, uyumluluk kuralını bulmak için önemli teferruatlı prensipler gerekir.

Eski destanların birçok temel unsuru her devirde farklı eserlerde muhafaza edilmiştir. Mesela bozkurt, ışık, kutlu ağaç, yada taşı gibi unsurlar bunlardan bazılarıdır. Türkler Müslüman olduktan sonra bu milli destana İslami unsurlar sokmakla beraber yine eski Türk inanışları da bunlarda yaşamıştır. Bin yıllık Müslüman olan Akkoyunlu Oğuz boyunun 15. Asırda söyledikleri destanı hikâyelerde at kurbanından, yas alameti olarak atkuyruğunu kesmekten, kutlu kaba ağaçtan, kurdun yüzünün mübarek olduğundan bahsedilmektedir.

Buna göre Türk milletinin birer üyesi olup, Kıpçak ve Oğuz boylarının birer budunu olan birçok Türk unsurunun folklorlarında çok önemli ve belirgin örnekler bulunmaktadır. Türklerin birçok kültürel motifleri edebiyatlarının en eski formlarından olan, destanlardan çıkarılabilir. En önemli ve yaygın olarak bilinen Türk destanları şunlardır: Oğuz Destanı (Oğuzname), Manas Destanı ve Gılgamış Destanı. Ayrıca Türklerin en eski yazılı metinlerinden olduğu kabul edilen, "Orhun Abideleri"ni de bu eserlerin en önemlilerinin arasında saymak gerekir. Yusuf Balasagun'un "Kutadgu Bilig"i, Kaşkarlı Mahmud'un "Divan-ı Lügat-i Türk"ü, Hoca Ahmet Yesevi'nin "Divan-ı Hikmet"i, Ahmet Yükneki'nin "Atabet'ül Hakayık"ı, Türk kültürünün değerlerini taşıyan çok önemli edebi eserlerdir (Berdibayev, 2002: 295). Ayrıca "Dede Korkut Kitabı" ve "Köroğlu Destanı" gibi kahramanlık destanları da bunların en başında gelmektedirler.

Türk Düşünce sisteminin temel kaynaklarından olan, Yusuf Balasagun'un "Kutadgu Bilig" eserinde de, sözlü halk edebiyat geleneğinin çeşitli örnekleri bulunmaktadır. Mesela, "Kutadgu Bilig"de günlük hayatla ilgili hadiseler, milli kavramlar, inançlar bakımından değerlendirilir, atasözleri, deyimler ve vecizeler sık sık kullanılır. Eserde her şahsın belli bir erdemi temsil etmesi de epik geleneğin istikrarlı bir delilidir (Berdibayev, 2002: 297).

Ayrıca, Türk tasavvufu ve divan edebiyatının öncülerinden olan, Ahmet Yesevi, "Divan-ı Hikmet" ile Türk nazmına Tekke Edebiyatı geleneğini kazandırmıştır. Böylece o, Türk milletinin edebiyat tarihine apayrı bir akımı kazandırmıştır. O eserini aynı zamanda halkın anlayabileceği sade bir dille

kaleme almıştır. Ahmet Yesevi, “Divan-ı Hikmet” ini bütün Türklerin ortak hazinesi olarak nitelendirmiştir. Gerçekten de bu eserdeki Türk şiirine has edebi deyimlerin bolluğu çok değerli niteliklerinden birisini oluşturur. Mesela, iman nuru, sevgi savaşı, marifet özgürlüğü, hakikat deryası, sevgi derdi, gül şarabı, ...vb. gibi edebi ifadelere bütün Türk milletinin unsurlarının edebiyatlarında rastlanır (Berdibayev, 2002: 319).

Hatta Türklerin tarihsellik geleneği ile destanlar arasında çok önemli bir ilişki vardır. Mesela, Osmanlılarda Tarih ilmi bile “destan” karakteri taşımaktaydı. Bu konuda izlenen model, özellikle İranlı yazar Firdevsi'nin “Şahname”si olmuştur. İlk Osmanlı tarih eserleri 14. yüzyılın sonlarında ortaya çıktı ve 15. yüzyılın sonlarına kadar efsanelerle gerçeklerin karıştığı bir üslup hâkim idi. Bu eserlerin ilk örneği Yahşi Fakı'nın aslı bulunamayan, fakat daha sonraki yazarların kopyaları sayesinde tanınan ‘Menakıb-ı Ali Osman’ı ile Ahmedi'nin “İskendername”si olup, bunlar Osmanlı tarih yazımının iki düzeyini temsil etmektedirler (Timur, 2000: 104).

Türk Halk edebiyatının bu temel eserlerindeki ortak bazı özelliklerden başka, Türk destanlarında da Türk kültürünün devamlılığını gösteren örneklerden bazıları aşağıda anlatılmaya çalışılacaktır. Bu örnekler incelendiğinde, ortak bir “Türk Kültür Motif”i içerdiği söylenebilir.

Orhun Abideleri’nden Örnekler: Altıncı ve sekizinci asırlarda hüküm süren Türk kağanlığı devrinin mirası sayılan taşa kazınmış “Orhun Abideleri”nde Türk milletinin folkloruna dair ortak birçok örnek bulunmaktadır. Bu abidelerin tarihini, dilini ve edebi yönünü araştıran bilim adamlarının belirttiklerine göre Türk milletinin bütün unsurlarının, özellikle Kazak Halk edebiyatı gelenekleri ile epey benzerlikler bulunmaktadır. Mesela, Kültigin Kahramanın erken büyümesi, düşmana karşı asker gibi savaşması, kahramanlığı tasvir eden mübalağa ifadelerine sonraki çağlardaki Kazak destanlarında da rastlanması bir tesadüf değil, edebi devamlılığın bir belirtisidir.

Türklerde gerek insanın doğumu ile birlikte, hayatın önemini gösteren kutlamalar, gerekse tabiatın yeniden uyanışının ifadesi olan nevruzdaki heyecanlı kutlamalar çok önemli bir yere sahiptir. Yani, Türklerde şölen ve eğlence geleneği çok önemsenmektedir. Şölenler, Türklerde aynı zamanda devlet ile halkın ve askerlerin bir kaynaşma vesilesi olarak değerlendirilir. Eski Türklerde millet devleti beslemezdi. Devlet milleti beslerdi. Orhun Kitabesi’nde Göktürk Hakanı diyordu: “Zengin bir millete gönderilmedim, Türk milleti azdı çoğalttım açtı doyurdum, çıplaktı giydirdim kuşattım.” (Gökalp, 1995: 173-175 Orhun Kitabesi’nden nakil)

Oğuzname Kitabı’ndan Örnekler: Bir folklor ürünü olarak meydana gelip, sonradan yazıya aktarılmış olan ünlü “Oğuzname” nin yapısında, efsanevi mitolojik olayların tasvirinde bütün Türklerin destanlarına has birçok motif görülür. Gerçekten de Oğuzname Türk epik efsanelerinin eski bir modeli

gibidir. Sonraki devirlerde meydana çıkan ve klasikleşmiş destanların ana unsurlarını buradan çıkarmak mümkündür. Bu unsurlar şunlardır: a) Müstakbel kahramanın mucizevî doğuşu; b) Kahramanın hızlı büyüyüp, büyük işleri yapabilme yeteneğine erken yaşta sahip olması; c) Kahramanın avlanıp, düşmana karşı çarpışması ve onu yenmesi; d) Kahramanlık Gösterip evlenmesi; e) Halkını muradına erdirmesi. Bu destanda Oğuz Kağanın ve ordusunun önderinin Bozkurt olması da önemli bir unsurdur. Tüm Türk halklarının totemi sayılan Bozkurt'un diğer eski eserlerde de yer alması, bu hayvanla ilgili efsanenin tarihi derinliğini gösterir. Ayrıca burada ilgi çeken başka bir unsur da Oğuz Kağan'ın danışmanı dahi ozan Uluğ Türk'tür... Uluğ Türk, Kıpçak destanında yer alan "Sıpira Jırav"ı hatırlatan bir kişidir (Berdibayev, 2002: 296).

Divan-ı Lügat-i Türk Kitabı'ndan Örnekler: Kaşkarlı Mahmud'un "Divan-ı Lügat-i Türk"ündeki kahramanlığı öven şiirler ve Kahramanların birbirleri ile çarpışmasını tasvir eden kısımlar da sonraki Türk destanlarında devamını bulmuştur. Ayrıca burada günümüz Türk folklorunda yer alan türlerin çoğunun, eskiden beri devam ettiğine dair örneklerle de rastlanır. Alper Tonga Ağıtında bunun en güzel örneği bulunmaktadır (Berdibayev, 2002: 298).

Türklerde ailenin en önemli unsurlarından ikisi olan kadın güneş, erkek ise ay olarak sembolize edilir. Bu da yaratılış destanından gelmektedir. Karahanoğlu Bay Ülken'i 16. kata, Gün Anayı 7. Kata ve Ay Ata'yı ise 6. Kata yerleştirir. Bu gün Anadolu'da çocukların "Ay Dede" sözü oradan kalmadır (Gökalp, 2005a: 91).

Türk Kültüründe Evlilik ile ilgili olarak temel kaynaklardan açıklayıcı bilgiler bulmak mümkündür. Mesela, Divan-ı Lügat-i Türk'te ve Manas destanlarında evlilik ile ilgili bazı ortak motifler bulunmaktadır. Bunlar şunlardır: Aile dışından evlilik genel bir gelenektir. Ancak zorunlu hallerde (kayınla evlilik) ve kız kaçırma vardır. Kız evine dünürücü gönderme âdeti vardır. Başlık, kalın vardır. (Türkler İslam'a girdikten sonra bu adet mehir adını almıştır) Çeyiz gelinin bahtının göstergesidir. Gelin ve güveyin hısım akrabalarına hediye verme geleneği bulunmaktadır. Sağdıçlık, kirvelik ve kızlar sağdıç anlamında yengelik. Buradaki örneklerden anlaşılıyor ki evlenme geleneği de Türk kültürünün bütünlüğü ayrı yüzyıllarda ayrı mekânlarda ama ortak bir biçimde devam etmektedir (Genç, 1997: 99).

Türklerde genel olarak egzogami (yani dıştan evlilik) yaygındır. Kazakistan'da bu konuyla ilgili olarak günümüzde dikkati çeken önemli olgulardan birisi, yakın akraba evliliğinin olmaması ve bunun sonucu olarak doğuştan sakatlıkların çok ender görülmesi en dikkate değer gözlemlerimden birisidir. Ancak bu gün Anadolu'da bu âdetin önemli oranda değişim geçirdiği gözlenmektedir. Bunun nedeni olarak ise, Türklerin Anadolu'ya geldikten

sonra bu bölgedeki kültürler ile girmiş oldukları ilişkiler ve yaşamış oldukları kültürel değişim gösterilebilir.

Kaşgarlı Mahmut 11.yüzyılda Türkler arasında kırmızı, yeşil ve sarı renkli Çin ipeklerinin rağbet gördüğünden bahsetmektedir. Bu da bize bu renklerin Türklerin günlük hayatındaki önemini göstermektedir. 13.asrın son yarısından itibaren Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kurulmaya başlayan Anadolu beyliklerinin bayraklarında kırmızı, beyaz, sarı ve yeşilin bir ahenk içerisinde kullanılması oldukça önemlidir

Dede Korkut Kitabı'ndan Örnekler: Türk halklarının ortak miraslarından biri de "Dede Korkut Kitabı"dır. Eskiden sözlü olarak bilinen bu destan, 15-16. Asırlarda yazıya aktarılmıştır. Eski Türk-Oğuz destanının kalıntılarından başka bir şey olmayan Dede Korkut hikâyelerinde tasvir edilen Oğuz gazilerinin inanışları, dünya görüşleri İslam'dan önceki kahramanlarınkinden farksızdır. Oğuz gazileri eski Türk kâhinlerinin kopuzunu kutlu sayıyordu. "...Mere, kâfir, Dede Korkut kopuzu hürmetine çalmadım. Eğer elinde kopuz bulunmadı, ağam başı için yeni bir pare kıldım" diyor. Bu gazilerin yas törenleri VIII. Yüzyılda Orhon boylarında yaşamış olan Göktürklerin yas törenlerinden farksızdır. Kahramanların ölümünden sonra bindiği atın kuyruğu kesilerek kurban edilir; yaşlı kadınlar yüzlerini parçalayarak ağlarlar, erkekler sarıklarını yere vururlardı (İnan, 1992: 11).

Dede Korkut destanında geçen (Bayındır-Bayıldır, Karaşık, Teke gibi) bazı isimler de bu gün hala muhafaza edilmektedir. Ayrıca bu hikâyelerden anlaşıldığına göre, "Dede Korkut Kitabı" Oğuz ve Kıpçakların birlikte yaşadıkları dönemin bir mirası olarak kabul edilebilir. Mesela Kazaklar arasında anlatılan Korkut ile ilgili bazı hikâyeler Oğuzlarınki ile tamamen aynıdır. Bazı kaynaklarda ise Korkut'un babasının Oğuzların Bayat boyundan, annesinin ise Kıpçak kızı olduğu belirtilir (Berdibayev, 2002: 300).

Dede Korkutta geçen "at" hakkındaki sözler de diğer Türk destanlarına benzemektedir. Mesela Altay-Yenisey destanlarındaki kahramanların (Akathlı Ak Han, Akboz atlı Ak Molot, Kara atlı Katay Han... gibi) hep atlarıyla beraber zikredilmesi Dede Korkut'un "at işlemese er öğünmez, at işler er öğünür" sözünü hatırlatmaktadır (İnan, 1992: 17).

Dede Korkut ve Oğuz Kağan destanında, destan kahramanlarının ad alabilmesi için bir kahramanlık göstermesi, bir iş başarması gerekir. Dede Korkut'ta "ol zamanda begler, bir oğlan baş kesip kan dökmese ad komazlardı" denilmektedir. Türk geleneğinde ad, insan ruhu olarak tasavvur edildiği için çocuğa adını şaman verir. Şaman yerini zamanla Hızır, Pir; Aksakal; Nurani Pir gibi İslami tiplere bırakmıştır. Bununla birlikte Türk topluluklarının destanlarında kahramana adını hala şaman vermektedir. Yakut, Altay, Tuva ve Hakas Türklerinin destanlarında bu konuya pek çok örnek bulunmaktadır. Manas, Semetay ve Seytek adındaki üçlemde de ad verme motifi Türk

destancılık motifindeki ad verme motifleriyle uygunluk arzeder. Ad vermeden önce büyük bir toy düzenlenir. Toya elin ve obanın bütün aksakalları davet edilir ve onlardan kahramana ad vermeleri istenir (Ergün, 1997).

Elimizdeki Türk destanlarından anlaşıldığına göre destan devri yaşamış Türklerde ana-babanın çocuklarına verdikleri ad gerçek ad sayılmamıştır. Bir delikanlı savaşta ya da avda kahramanlık gösterdikten sonra büyük düğün ve tören yapılır, soyun kâhini olan kam çocuğu ad vererek onu kabilenin üyesi ilan ederdi. Bu törenin izini Dede Korkut'un III. Hikâyesinde görüyoruz. Korkut Ata: "Sen oğlunu Basam diye ohşarsın; bunun adı Boz aygırlık Bamsı Beyrek olsun." Diyor. "Ol zamanda bir oğlan baş kesmese, kan dökme ad komazlardı" demektedir (İnan, 1992: 11).

Türk destanlarında alplar tanımadıkları bir kişi ile karşılaştıklarında, adın ne diye şöyle sorarlar. Mesela Sagayların "Ay Möke" destanının kahramanı Alp Ay Möke, dağda avlanırken gördüğü yabancıya "geyiğin tüyü olur, kişinin adı olur, adın ne? diye sorar. Yabancı "bana kan kızıl atlı Kan Kaygalak Alp derler." Dede Korkut'un Oğuz Alpları da aynı şekilde düşmanın adını, soyunu sorarlar: "Kalarda kopar yiğit yerin ne yerdir, karangu dün içinde yol azsan umun nedir? Alp eren erden adın saklamak ayıp olur" (İnan, 1992: 13) demektedir.

Dede Korku hikâyelerinde kahramanların defin töreninde bindiği akboz atının kuyruğu kesiliyor. Nogayların Aysıla destanına göre bu kahraman ölürken söylediği vasiyetinde "Naşımı sevgili boz atımın üzerinde taşıyınız. Ölümünden sonra kabrimi derin kazınız. Altınlı sadağımı, Edirne yayımı başım üzerindeki kazığa bağlayınız, mezarımın çevresine oklarımı diziniz. Canım sıkıldığı zaman geyik avlayacağım" diyor (İnan, 1992: 16).

Çağdaş Kazak filozofu Nisanbayev Dede Korkut'un önemini anlatırken, Ondaki derin tarihi mirasın derin bir Türk tarih bilinci ve kimliği oluşturmak için ne derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre; "Türk tarihi tecrübesinin kendine has özelliklerine dayanan Dede Korkut mirası, Türk toplumunun manevi hayatı ve özgü kimliği, onun varlık yapısına açıklık getirmesi bakımından önem taşımaktadır. Dede Korkut Kitabı, toplumun derin köklerini, geçmiş kültür zenginliklerimizi bu günle tarihi açıdan birleştirmektedir. Ayrıca, Dede Korkut'a ait olan kopuz sayesinde ölümü, eceli durdurma fikrinin benzerine hiçbir halkta rastlanmamıştır (Nisanbayev, 2002: 9).

Görülüyor ki, Dede Korkut Türk destanlarının ve halk edebiyatında müstesna bir yere sahiptir. Onun sözleri, halk arasında bir hikâye ve edebiyat unsuru olmanın ötesinde; bir bilgelik anlamı taşımaktadır. O Türk milletinin hem ferdi hem de kolektif dünyasında bir kahraman ve yol gösterici role sahiptir.

Köroğlu Destanı'nda Ortak Motifler: Günümüzde Köroğlu destanının tam hikâyelerini ihtiva eden 150 sayfalık Paris nüshasından başka, Özbek, İstanbul ve Tobal kütüphanelerinde de tam rivayetler bulunmaktadır. Ayrıca Yusufu, Urfa, Yalvaç, Elazığ, Samayiloviç'in Türkmen ve Haksthausen'in Maraş rivayetleri bulunmaktadır. Bu rivayetler, üç gruba ayrılabilir: 1- Türkmen-Özbek grubu, 2- Azeri grubu, 3- Anadolu grubu. Bütün bu rivayetlerde ortak nokta, Köroğlu'nun babasının kör edilmesi ve kendisinin bu ismi almasına sebep olan hadisenin Azeri ve Anadolu rivayetlerinde ortak olmasıdır. Özbek rivayetlerinde ise Köroğlu bir kur'da (mezar) doğduğu için bu adı almıştır (Boratav, 1984: 50).

Türkmen şairlerinden Gazak Gılıç(ev) Türk halk destanlarındaki Köroğlu, Rüstemzal, Keymirkör ve Dövletyar gibi kahramanların düşmana karşı nasıl savaştığını anlatır. Görgü Beg kimin (gibi) ganımın (düşmanı) urgan (vuran, döven) Rüstemzal bolup odlar (ateşler) sovurgan (savuran) Kaymir kök gibi vatan için berk (göğüs) duryan (geren) Dövletyar gibi talimli erlerin (erlerin) vardır. Semerkantlı bir bakşı, (halk saz şairi) olan Ergeş Cumanbülbüloğlu da, "Köroğlu Destanları" nı kendine has şekilde sazı ile çalıp söylemiştir. Ergeş Cumanbülbüloğlu ayrıca Köroğlu'nu vatan millet sevgisiyle coşan, doğru, adaletli, insani duygularla sahip bir kahraman olarak tasvir eder (Boratav, 1984).

Köroğlu Kazak, Karakalpak, Kırgız, Türkmen, Özbek Türk boyları arasında sevilen, sayılan bir destan kahramanıdır. Ancak burada şunu hatırlatmak gerekir. Boratav'ın bu çalışmasında Köroğlu'nun Kazak ve Karakalpaklar arasındaki yeri ayrıntılı olarak anlatılmamıştır. Bunu sebebi Boratav'ın kullandığı nüshalarla ilgili olabilir. Köroğlu'un Kazak ve Karakalpaklar arasındaki yeri hakkında Kazak edebiyatçısı Berdibayev'in çalışmalarında zengin bir bilgi bulunmaktadır.

Gerçekten de Orta Asya'dan Küçük Asya'ya kadar uzanan geniş bir bölgede yaşayan Türk milletinin "öz" mirası "Köroğlu" nun Kazakların çok sevdikleri bir destan oluşuna da şaşmamak gerekir. Ayrıca bütün Sır derya bölgesinde "Köroğlu"nu söyleyen ozanların çokluğu da şaşırtıcı olmasa gerekir. Diğer yandan komşu Türkmen bahşılarının (halk şairleri) sevdikleri repertuarlarında yer alan bu destanı Kazak destancıları (jırşıları) öğrenmekle yetinmemiş, onları değişik nüshalarda geliştirerek söylemişlerdir. Şunu da belirtmek gerekir ki, Köroğlu Destanının söyleniş bile nev-i şahsına münhasırdır. Bu nedenle, Türkmen ile Karakalpak bahşısının söyleyişindeki benzerlikler hemen fark edilmektedir (Berdibayev, 2002: 316).

Köroğlu hakkında Türkistan bölgesindeki algılayış biçimi ile Azerbaycan ve Türkiye'deki Köroğlu hikâyeleri de şaşırtıcı bir biçimde benzemektedir. Bu benzerlikler, sadece objektif bir hikâye benzerliğinden de öte; bütün bu

bölgelerdeki Türk kavimlerinin ortak kültür ve kimlik algısının bir delili olarak kabul edilmelidir.

Manas Destanı'nda Ortak Motifler: Türk destanları arasında en büyüğü ve en ilgi çeken Kırğızların Manas destanıdır. Manas destanı, başkahraman Manas, onun oğlu Semetey ve torunu Seytek'in hayatlarından bahseden üç şahıslı 400.000 mısralık büyük bir eserdir. Bu cesametiyle, Firdevsi'nin Şehnamesinin iki mislinden, Homer'in İlyada'sının on altı mislinden büyüktür. Dünyada şimdiye kadar Manas kadar büyük bir destan tespit edilmiştir.

Manas destanının ilk teşekkül devri, bazılarına göre 9. Asırda kurulmuş olan Kırğız İmparatorluğuna rastlar. O zamandan sonra ise farklı zamanlardaki olayların etkisiyle değişerek zamanımıza kadar gelmiştir. Bu destan Kırğızların asırlarca süren hayatlarının aynasıdır. Doğum, evlenme, ölüm törenleri, savaşları, mücadeleleri, dini inançları, ıstırap ve sevinçleri hep bu destana aksetmiştir. Destanın bir yerinde İslam velilerine sığınmada bahsedilirken, birdenbire önümüze şaman ayini çıkarır. Bu bakımdan destanda muhtelif devirlerin inanç ve ideolojileri yayana bulunmaktadır (İnan, 1992: 18).

Manas destanındaki yas töreni de İslam'dan önceki Türklerin defin ve yas törenlerini tasvir etmektedir. 19. Asır Müslüman Kırğızlar için böyle defin ve yas töreni ancak çok eski destan devrinin hatırasıdır. Altay ve Yenisey Türklerinin destanlarından eski devrin hatıralarına daha çok rastlanır. Sagayların "Ay Mergen ve Altı Kuş " destanında Ak Han'ın karısıyla beraber gömüldüğü anlatılmaktadır. "Katay Han ve Buzalay Mergen" destanında Katay Han'ın oğluna vasiyeti ve ölümünden sonra atı ve karısı ile beraber gömülüğü tasvir ediliyor (İnan, 1992: 12).

Başkırtların 18. Asra ait "Kara Batır" destanında bu kahraman Kazak alplarından Akça Batır ile yaptığı düelloda onu öldürüyor. "Büyük kahraman alp idi" diyerek törenle defnediyor, onun namına yüksek bir höyük inşa edip başüstüne oklarla dolu bir sadak koyuyor. Buradan anlaşıldığına göre alpların mezarına ok dolu sadak asma âdeti, ta 18. Asra kadar devam etmiştir. Bu okluk koyma âdeti, İslam'dan önceki silahlarla beraber defin âdetinin sembolik bir şeklinden ibaret olsa gerektir (İnan, 1992: 16).

Nasreddin Hoca Hikâyeleri'nde Ortak Motifler: Türk bilgeliğinin ortak isimlerinden birisi de Nasreddin Hoca'dır. Onun Türkiye'de, Azerbaycan'da Kazakistan'da Türkmenistan'da ve Özbekistan'da çok önemli bir şahsiyet olduğu görülmektedir. Mesela, tıpkı Türkiyede olduğu gibi, eşeğine ters olarak binmiş Nasreddin Hoca heykeli, Buhara'da (11 Temmuz 1979 yılında dikilmiş) Semerkant'ta da vardır. Buhara'daki heykel, 11 Temmuz 1979 yılında dikilmiştir (Aslyüce, 1997).

Nasreddin Hoca fıkraları, Türkistan Halk Edebiyatında geniş bir yer tutar. O Türk dünyasının değişik bölgelerinde türlü isimlerle anılmaktadır. Mesela Onun adı, Kazaklarda-Koca Nasır, Kırgızlarda-Apendi, Türkmenlerde-Nasır Ependi veya sadece Ependi, Özbeklerde-Afandi/Nasreddin Afandi olarak geçmektedir (Koçar, 1991: 54).

Türk milletinin folklor mirasındaki benzerlikler, bu verilen örneklerden daha fazladır. Burada verilen bütün örneklerde Türk milletinin unsurlarının aynı kökten geldiğine dair ortak noktalara sadece işaretler edilmiştir. Ancak bununla yetinmeyip, hem folklorik, hem tarihi, hem kültürel nitelikleriyle bütün bu eserler arasındaki benzerlikler ve farklılıkların açıkça ortaya konulması için daha geniş çalışmaların yapılması gerekir.

3. TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE TÜRK KİMLİĞİNE DAİR BAZI DEĞERLER

Halk kültürünün üç önemli unsuru burada örnek olarak verilecektir. Bunlardan birincisi, hayatın başlangıcını doğum ile ilgili kültürel unsurlardır. İkincisi ise Türklerin hayat felsefesinin metafizik boyutunu da ilgilendiren sayılar ile ilgili kültürel unsurlardır. Üçüncüsü ise, Türklerin tabiat ile ilişkilerinin ne derece geniş boyutlu olduğunu göstermesi bakımından renklerdir. Kuşkusuz Türk kültürünün ortak motifleri, bir makale sınırları içinde tamamen tüketilemeyeceğinden, böyle bir sınırlandırmaya gidilmiştir.

Türk Kültüründe Doğum Adetleri: Albastı olgusu, Türklerin doğum adetleri arasında en yaygın ve önemli örneklerinden birisini oluşturmaktadır. Türklerin eski inançlarından birisi olan "Al Ruhü" nun sonraları doğum adetlerinden olan "Albastı" olgusuyla bir ilişkisi vardır. Mesela "Albastı" kırmızı renkten korkmaktadır. Bu nedenle lohusanın başına beyaz yaşmak ve kırmızı tül bağlanır. Lohusaya kırmızı altın takılır ve kırmızı şeker hediye edilir (Genç, 1997: 15). Bu gün Anadolu'da gelin adayının beline babası tarafından kırmızı kuşak bağlanır. Aynı anlamda geline kırmızı kurdeleli altın takılır, damada mavi renkli.

Afet inan al kelimesi ile ilgili olarak şunları yazmaktadır: "Al kelimesinin ateş kültü ile bağlı olduğunu gösteren bir emare de bütün Türk kavimlerinde yaygın olan "Alazlama" merasimidir. Alazlama, Orta ve Doğu Asya Türklerinde ateşle temizleme ve takdis merasimidir. Anadolu'da da Alazlama bir tedavi usulüdür. Bunun için kırkbir tane al renkli keten bezinden, okuyarak parmağa bir ip yumağı yapılır. Sonra bu yumak ateşte yakılarak külü tekrar bir al bez üzerine konur ve bununla alazlanır. Al ruhu, eski Türk panteonunda kuvvetli, belki hamî tanrılardan biri olmuştur. Al kelimesinin ateş kültü ile alakalı olması bilhassa bu ruhun en eski devirlerde hamî ruh, ateş ve ocak ilahesi olduğunu göstermektedir." (İnan, 1987: 265)

Bu bağlamda, hayatın farklı aşamalarını temsil eden mevsimlerin Türk kültür hayatında önemi büyüktür. Çünkü mevsimlerin değişimi, Türk kültürünün ekonomik esasını teşkil eder. Hayvancılık ve ziraat mevsimlere göre değişiklik gösterir. Bahar mevsiminde yapılan bayramların hiç şüphesiz en önemli tarafı kurban törenleri olmuştur. Ayrıca at yarışları, toplu halde şarkı söyleme, kadın-erkek bir arada yemek yeme bütün Orta Asya halklarının ortak kültürüdür (İzgi, 1978: 29-36).

Türk Kültüründe Sayıların Önemi: Türklerin kökenini araştıran Alman Şarkiyatçı Radloff'un tespit ettiği Sagaylar destanlarında, 3 ve 9 sayıları sık sık geçmektedir. Mesela Ay-Mökö destanında: Ana babasız kalan iki kardeşten, büyük kardeşküçükkardeşini3 yaşına kadar dağlardaki ayı gülü kökü ve zambak soğanlarıyla besler. Bundan sonra ise; "Artık sen 3 yaşında bir adamasın, git avlan" der. 3 yaşındaki Mökö dağlara çıkıp, 9 tane tuzak kurdu vs...gibi 3 ve 9 sayılarının geçtiği bir çok örnek verilir (Radloff, 1999: 1).

Yine Puga-Deke destanında da, 3 deniz, 3 gün, 9 gün, 9 demir çivi, 3gün güneş, 9 dallı karaçam ağacı gibi birçok defa bu rakamlar geçmektedir (Radloff 1999: 23-48). Yine aynı araştırmacının belirttiğine göre, Han Mergen Destanında da defalarca bu rakamlar geçmektedir (Radloff, 1999: 50-82). Nitekim diğer Türk destanlarında ve tarihi metinlerde de bu rakamların kullanıldığı gözlenmektedir.

Üç Sayısı ile ilgili başka örneklere bakacak olursak, bugün Çin Türkistanı (Doğu Türkistan) olan Kaşgar ülkesinde üç renkte çadır görülür:

1- Kara Çadırlar. (Egemenlik altında yani bağımlı olan kara kemiklerin çadırları

2- Ak Otağlar. (Egemen olan ak kemiklerindir.

3- Kızıl Otağlar. (Altın kemiklerin, yani altın kemik olan teginler'indir. Eskiden egemenlik bütünü ile bu altın kemiklere aitti (Gökalp, 1995:11).

Klasik İslam Tarihçisi Mes'udi'ye göre, Oğuzlarda kavimler üç cüze ayrılır: Yukarılar (el-evali), Ortalar (el-evası), Aşağılar (el-esfel) (Şeşen 1998: 20) ve (Sümer 1972: 37) Tarih boyunca ve bugün hala Türk kültürünün otantik bir biçimde birçok unsurunun yaşandığı Kazaklar da 16. yüzyılda Kasım Han'ın ölümünden itibaren; Büyük Orda-Ulu cüz, Orta Orda-Orta cüz ve Küçük Orda-Aşağı cüz olmak üç cüze ayrılmaktaydılar (Budak, 1999: 26).

Kırk Sayısıyla ilgili olarak Kırgızlar, illerinin ve adlarının kaynağını "kırk kız'da görüyorlar. Bir hakanın kızının yanındaki nedimleri olan bu kırk kız, bir gece sabaha karşı, sultanları ile birlikte kalkmışlar, parmaklarının bir altın ışığın parıltısı ile parlayan ırmağın suyuna daldırmışlar. Sarayda bunların gebe kaldığı duyulunca, kırkı da birlikte bir dağa sürgün edilmişler. İşte bu kırk kızın doğurduğu çocuklardan "Kırgız ili" meydana gelmiş (Gökalp, 1995: 12).

Bu gün Türkistan coğrafyasında Ahmet Yesevi geleneğini sürdüren kadınlar, yüzyıllardan beri bir geleneği sürdürmektedirler. Buna göre, Kırk kadın bir araya gelerek, Ahmet Yesevi'nin "Divan-ı Hikmet"inden hikmetleri okumaktadırlar (Hayit, 1998). Buna benzer bir şekilde Anadolu'da bugün hala, Tokat'ta "Kırk Kızlar Türbesi", Elmalı, Pir Sultan Abdal'da "Kırklar Seması", Edirne'de "Kırkpınar Güreşleri" adetleri kırk sayısının önemini sürmesine birer örnek oluşturmaktadır.

Türk Kültüründe Renkler ve Türk Kimliği: Her milletin sosyal yapısında renklerin bir değeri vardır. Ancak Dokuz Türk lehçesinde renklerin söylenişlerinin hemen hemen aynı olması bizi, bütün Türk boylarında renklerin millî anlam kazandığı fikrine götürmektedir. Ayrıca Türklerin tabiatla iç içe yaşamış olmaları onları tabiatın canlı renklerini hem maddi hem de manevi bir kültürel değerler vererek kullandıklarını göstermektedir.

Nitekim Türk kültüründe ve tarihinde renklerin sembolik anlamları üzerine Batılı Türkologlar tarafından yapılan çalışmalar bize bu olgunun önemini hatırlatmaktadır. Bunlardan Von Gabain'in yaptığı çalışmalardan öğreniyoruz ki, Türk lehçelerindeki çok sayıda renk ve adları arasında ancak kara, ak, kırmızı, yeşil(yeşil) ve sarının her yerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Mesela Türk tarihinin çeşitli devrelerinde renkleri, yönleri ifade etmek için kullanılmıştır. Dört yönün her birisi ayrı renk ile ifade edilmiştir. (Gabain, 2007)

Bin yıl önce Anadolu'yu fetheden Türkler, Türkiye'nin kuzeyindeki denizi Kara-Deniz, batısındaki denizi Ak-Deniz, güneyindeki Kızıl-Deniz, doğuda bu isimle adlandırılacak deniz bulunmadığı için büyükçe bir gölün adını da Gökçe-Göl olarak tanımlamışlardır. Ayrıca Orkun kitabelerinde devlet adı olarak Kök Türk ifadesinin kullanılması devletin doğu kanadının belirtmesinde, yine Hun devletinin batıdaki bölümünün Ak-Hun, Avrupa'ya giren Hunların da (Macar kaynaklarında kuzey Hunların devamı olmaları nedeniyle) Kara-Hunlar olarak adlandırıldıkları bilinmektedir. Bu renklerin her şey için kullanılabilmesine karşılık, kök(gök), boz, kırmızı renklerinin ise belirli nesnelere için daha sınırlı olarak kullanıldığını öğreniyoruz (Genç, 1997: 3).

Ak rengi ise, kültürümüzde duruluğun, saflığın temizliğin ve olgunluğun sembolü olarak kullanılmıştır. Selçuklular ve Osmanlılardaki ak sancak da adalet ve gücün sembolü olarak düşünülmüştür. Pek çok Türk boyunun bayraklarının beyaz olması sebebiyle bu rengin Türkler için hükümlük yanında temizliğin, iyiliğin sembolü anlamına geldiği söylenebilir. (<http://www.yorturkvakfi.com/>: 27.12.2012) Aynı zamanda ak renk yaşlılığın ve bilgeliğin de sembolü olmuştur. Bu gün de halen Kazak ve Kırgız Türklerinde "Aksakallılar" bilgeliğin ve olgunluğun sembolü olarak toplumun en saygın üyeleridirler.

Türk kültüründe Ak (beyaz) ve al (kızıl-kırmızı) renkleri ile yeşil, sarı ve kırmızı çok önemlidirler ve tarih boyunca gündelik hayattan, dini ve milli hayata kadar bütün alanlarda yaygın biçimde kullanılmaktadır. Türklerde “aklık” temizliktir, arılıktır, yüceliktir, ululuktur. Yaşlılık, tecrübe ile dolu oluş ve bir kocalıktır, büyüklüktür. Devletin ululuk, adalet ve güçlülüğünün bir sembolüdür. Devlet büyüklerinin, özellikle savaşlarda giydikleri bir giysi, elbise rengidir. Askeri birliklerin içinde üst subay veya komutanları, kendilerini askerlerden ayırabilmeleri için, beyaz giydikleri anlaşılmaktadır. Türkler Müslümanlığı kabul ettikten sonra da bu rengin üzerinden milli gelenekleri ile dini geleneklerini birbirine bağlamışlardır. Mesela Osmanlı devrinde de devlet geleneğinden gelen bu Ak Sancak ile daha çok ordu ve halk geleneğinin üstün tuttuğu al renkli sancak giderek dorukta birleşmiş ve bu günkü ay-yıldızlı bayrağı meydana çıkarmıştır (Genç, 1997: 13).

Türklerin en eski inançları ile ilgili olarak “Al Ruhü” veya “Al Ateş” adları verilen bir ateş tanrısının yahut da koruyucu bir ruhun varlığı bilinmektedir. İşte Türklerin en eski devirlerden beri Al Bayrak kullanmalarının bu Al Ateş kültü(inancı) ile bağlı bir gelenek olduğu düşünülebilir (Genç, 1997: 14).

Afet İnan(1987: 265)’de “al” rengi ile ilgili olarak şunları yazmaktadır: “Al kelimesinin ateş kültü ile bağlı olduğunu gösteren bir emare de bütün Türk kavimlerinde yaygın olan “Alazlama” merasimidir. Alazlama, Orta ve Doğu Asya Türklerinde ateşle temizleme ve takdis merasimidir. Anadolu’da da Alazlama bir tedavi usulüdür. Bunun için kırkbir tane al renkli keten bezinden, okuya okuya parmağa bir ip yumağı yapılır. Sonra bu yumak ateşte yakılarak külü tekrar bir al bez üzerine konur ve bununla alazlanır. Al ruhu, eski Türk panteonunda kuvvetli, belki hami tanrılardan biri olmuştur. Al kelimesinin ateş kültü ile alakalı olması bilhassa bu ruhun en eski devirlerde hami ruh, ateş ve ocak ilahesi olduğunu göstermektedir.”

Türklerde al ile kızıl renkler birbirinden farklı tonlardadır. Al koyu turuncu anlamında, kızıl ise parlak kırmızı renk anlamında kullanılıyordu. Türklerin en eski inançlarında Al Ruhü adı verilen bir koruyucu ruhun varlığı bilinmektedir. Türklerin eski devirlerden beri Al bayrak kullanmalarının Al ruhunun koruyucu ruh sayıldığı devirde bu ruhun şerefine dikilen bayrağın ateş rengine yakın olmasından kaynaklandığına işaret etmektedir. Al kelimesinin ateş kültü ile bağlılığını gösteren diğer bir özellik de alazlama merasimleridir. Al aşlama, ateşleme temizleme merasimidir. Türklerin en eski devirlerinden beri al bayrak kullanmalarının bu koruyucu ruhla ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple kızıl renk bizde manevî ve millî bir renk olarak algılanmaktadır (<http://www.milliyetciforum.com/>: 27.12.2012).

Türklerin çok kullandıkları diğer bir renk vardır ki, oda sarıdır. Sarı renk yön değil, bu dört rengin ortasında yer alan merkezi karşılamak için kullanılmıştır. Devlet yapısı bakımından değerlendirilecek olursa, sarı renk mer-

kez hâkimiyetini ve kudreti ifade etmektedir. Çünkü altın bilindiği üzere, kuvvet ve kudretin, hâkimiyet ve zenginliğin karşılığı olarak dünya var olduğundan bu yana değerini korumaktadır. Bu yüzden tarihte güçlü ve cihangir hükümdarların hepsi altın tahtla birlikte tasvir edilmektedir.

Sarı ile birlikte kırmızı ve yeşil renklerinin beraber olarak ise en eski kullanıldığı dönemin Göktürkler dönemi olduğunu biliyoruz. Altay ve Sayan dağları bölgesindeki mezarlardan anlaşıldığına göre ise; mezardaki yatanların üzerinde üç kat elbise olduğu anlaşılmıştır. Üst kat koyu kırmızı ipekten; orta yeşilimsi ipekten, iç kısmı ise altın sarısı ipek kumaştan yapılmış elbiseler olduğu anlaşılmıştır. Sarı kırmızı ve yeşil renklerinin üçünün de yan yana ve hükümdarlık sembolü olarak sancaklarda kullanıldığına dair, en eski bilgiler Selçuklular dönemine ait bulunmaktadır. Daha sonraları Osmanlılar döneminde de sarı, kırmızı ve yeşil renklerin gerek yan yana ve gerekse iç içe olarak kullanıldığı bilinmektedir (Genç, 1997: 45-47).

Yeşilin diğer bir adı olarak gök ise, her zaman Türklerin inancında ululuğun ve yüceliğin sembolüdür. Türk kültür tarihinde yerini alan Gök terimi aynı zamanda kendi renginin de adıdır. Sonsuzluğu, emniyet ve huzuru telkin eder. Ruhlar âlemini barındırır. Gök rengi mavidir. Sonuç olarak gök rengini karşılayan mavi, yüceliğin, ulaşılmazlığın rengi anlamında Türk insanının duygu dünyasında yer aldığını söyleyebiliriz. Gök renk, yabancıların ifadesiyle Türk mavis, türkuaz şeklinde de tanımlanırken; Orkun kitabelerinde, yaşıl olarak adlandırılan yeşil renginde çokça kullanıldığı görülmektedir.

İrânlî âlim Abdülcelil el Kazvini (1161-1165) Kitab'un-Nakz adlı eserinde: "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun bayrağı de yeşil-sarı-kırmızı idi. Selçukluların melikleri ve sultanları eğer yüz bin asker toplarlarsa, siyah sancak bulunmazdı; yeşil, sarı ve kırmızı bir sancak bulunurdu." (<http://www.milliyetciforum.com/>: 27.12.2012)

Nitekim bu bilgileri doğrulamak üzere Osmanlı İmparatorluğu ordularında da Sancaklar, Bayraklar ve Tuğlar Yeşil - Sarı - Kırmızı renkleri taşımışlardır. Yeşil sarı kırmızı renklerle ilgili olarak da 1935'te Altaylarda VII-XI asırlarda yaşamış Türk Beylerinin mezarlarında yapılan kazılarda yeşil, sarı kırmızı, renkli ipekli elbise giydirilmiş cesetlerin bulunması bu üç rengin Göktürklerde milli olduğu kadar dini değere de haiz olduğunu göstermektedir (<http://www.bilgicik.com/>: 27.12.2012, Belleten,Sayı: 43, Sene: 1947'den).

SONUÇ

Sonuç olarak Türklerin gerek destanlarında, gerek halk hikâyelerinde ve hatta en geniş anlamıyla hayatlarının tüm alanlarında, Türk kültürünün ortak unsurlarını bulmak mümkündür. Bu ortak nitelikler, aynı zamanda

Türk kimliğinin oluşmasına ve dünyanın dört bir yanına yayılmış olan Türk kavimlerinin ortak bir kültürel kimlik oluşturmasına etki etmiştir. Bireysel kahramanlık hikâyelerindeki ortak motifler ile toplumun öncüsü olanlar ve devlet adamlarının taşıdığı değerler, Türklerin kolektif bilincinin oluşmasında paralel bir anlama sahiptir.

Bu nedenledir ki, Türk milleti tarihin bütün dönemlerinde demografik anlamda yaşamış olduğu hareketliliğe rağmen, ortak kültürel kodlarını muhafaza etmeyi başarmıştır. Türklerin demografik dinamizmle paralel olarak kültürel bütünleşmeyi de sağladıkları anlaşılmaktadır. Bu durumu ifade etmek üzere, güçlü bir Türk Kültürel Kimliğinin olduğu söylenebilir. Ancak burada vurgulanması gereken en önemli nokta tarihi olarak bu olguların ortaya çıkarılmasından öte, bu hususların dünyanın farklı kıtalarına yayılmış olan Türklerin ortak kimlik oluşturma ve bütün dünyanın ihtiyacı olan düzen ve adalet ilkelerine dayanan ortak bir medeniyet kurmak amacına bir katkı sağlamasıdır.

KAYNAKÇA

- ASLIYÜCE, Erdoğan (1997) Adım Adım Türk Yurtları. İstanbul, Yesevi Yayıncılık.
- AYDINGÜN, Ayşegül (2009) Türkiyede'de Bağımsızlık ve Milliyetçilik Anlayışı. Ankara, Bilgesam Raporu. No:8
- BERDİBAYEV, Rahmankul (2002) Destan Halk Hazinesi. Ankara, Yeni Avrupa Yayınları.
- BORATAV, Pertev Naili (1984) Köroğlu Destanı. İstanbul, Adam Yayınları.
- BUDAK, Feyzullah (1999) Kazakistan: Dünü, Bugünü, Yarını. Ankara, Ocak Yay.
- ERGÜN, Metin (1997) Manas üçlemesinde Ad verme Geleneği ve Bu Geleneğin Türk Kültürü İçindeki Yeri, Manas 1000 Bişkek Bildirileri. Ankara, A. K. M. Yayınları.
- GENÇ, Reşat (1997a) Evlilik Geleneğinin D. L. Türk'te ve Manas Destanında Yer Alan Ortak Unsurları. Manas 1000 Bişkek Bildirileri. Ankara, A. K. M. Yayınları.
- GENÇ, Reşat (1997b) Türk İnanışları ile Milli Geleneklerde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil. Manas 1000 Bişkek Bildirileri. Ankara, A. K. M. Yayınları.
- GİDDENS, Anthony (1993). Sosyolojiye Eleştirel Bir Giriş. İstanbul, Birey Yay.
- GÖKALP, Ziya (1995) Türk Medeniyeti Tarihi. İstanbul, Toker Yayınları No 17
- GÖKALP, Ziya (2005-a) Türklüğün Esasları. İstanbul, Toker Yayınları No 1.
- GÖKALP, Ziya (2005-b). Türk Töresi. İstanbul, Toker Yayınları No 2.
- GÖKALP, Ziya (2005-c) Hars ve Medeniyet. İstanbul, Toker Yayınları No 22.
- HAYİT, Baymirza (1998) Türk İslam Kadınlarının Yesevicilik Ananesi, Yesevilik Bilgisi. Ankara, Ahmet Yesevi Vakfı Yayınları.
- İNAN, Afet (1987) Makaleler ve İncelemeler. Cilt 1. Ankara.
- İNAN, Afet (1992) Türk Dünyası El Kitabı. Cilt 3. Ankara.
- KALAFAT, Yaşar (2001) Türk Dünyası Halk İnançları. Trabzon, T. O. T. Şubesi Yay.

KOÇAR, Çağatay (1991) Türkistan ile İlgili Makaleler. Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

KÖSOĞLU, Nevzat (1992) Milli Kültür ve Kimlik. İstanbul, Ötüken Neşriyat.

NİSANBAYEV, Abdimalik (2002) Kazak Türklerinin Felsefesi. Ankara, A.Y.Yay.

ÖZKAN, İzgi (1978) Hunlar, Göktürkler ve Uygurlarda Geleneksel Festival ve Eğlenceler. İstanbul, İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, Sayı 31

PULTAR, G., İncirlioğlu, O. E. ve Akşit, B. (der.) (2003) Kültür ve Modernite. Ankara, Türkiye Kültür Araştırmaları ve Tetragon yayını.

RADLOFF, Wilhelm (1988) Türklerin Kökleri 2. Ankara, Ekav Yayınları

SOO LEE, Hee (1988) İslam ve Türk Kültürünün Uzak Doğu'ya Yayılması. Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

SÜMER, Faruk, (1972) Oğuzlar (Türkmenler). Ankara, A.Ü. D.T.C.F.Yay.

TİMUR, Taner (2000) Osmanlı Kimliği. İstanbul, İmge Yayınları.

TURHAN, Mümtaz (1987) Kültür Değişmeleri. İstanbul, M.Ü.İ.F.V.Yay.

İnternet kaynakları:

<http://www.yorturkvakfi.com>: (27.12.2012)

<http://www.milliyetciforum.com/turk-kulturunde-renkler>: (27.12.2012)

<http://www.bilgicik.com/yazi/yesil-sari-kirmizi-renkleri>: (27.12.2012)

GABAIN, Annemarie Von (2007). (Çev:Mevlüt Gültekin), Türk Dillerinin Tipik Özellikleri,TürkolojiAraştırmaları, Sayı:2. (Turkishstudies.net/dergi/gultekinmevlut.pdf) (29.12.2012)